

RELIGIOZITATEA POPULARĂ BUCUREȘTEANĂ

Gabriela Bordeianu

Articolul de față își propune să definească, luând în considerare elementele de cultura religioasă, latura spirituală a vieții urbane bucureștene.

Înțelegem prin religiozitate populară acele manifestări care sunt diferite de cele ale religiei oficiale, normative.

Domeniul religiozității populare este constituit din: procesiuni, cultul sfinților și al relicvelor (moaștelor), medicina populară (rețete magice) și vrăjitoria.

Utilizând în cercetarea noastră noțiuni atât de rar definite, dar în același timp indispensabile, precum „religiozitatea populară“, va trebui să nu uităm fluiditatea frontierelor, nuanțele infinite ale realității urbane cotidiene, ale mentalităților colective.

Religiozitatea populară urbană constituie un segment al vieții religioase relativ independentă de ierarhia ecleziastică și de cadrele intelectuale de care este legată.

În spațiul urban bucureștean unele aspecte ale religiozității populare sunt combătute de reprezentările elitei clericale, altele sunt acceptate și asumate, cel puțin la nivelul clerului de jos.

Numeroase documente din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea pun în evidență laturi concrete ale religiozității populare, cum ar fi: icoanele făcătoare de minuni (de la bisericile Sf. Vineri și Sărindar), procesiuni religioase cu moaște (cele ale Sf.-lui Dumitru – ocrotitorul Bucureștiului), comerțul cu înscrisuri magice tămăduitoare (medicina hieratică).

Bucureștiul secolelor trecute era un oraș al bisericilor (construite în lemn, iar din secolele XVI–XVIII apărând și cele din piatră) păstrând o imagine estompată până astăzi. Totuși relevanța majoră a acestor lăcașe de cult nu consta în numărul lor, deși Ionescu-Gion¹ afirma în *Istoria Bucureștiului* că: „afară de Roma papală, nu știu care ar fi în Europa orașul care ar putea rivaliza cu Bucureștiul în privința mănăstirilor, bisericilor și schiturilor“, ci mai ales servea ideii de „sfințire a locului“.

Astfel, aflăm din *Istoria fondării orașului București – capitala regatului român*, a lui Dimitrie Pappazoglu, că: „în București se aflau trei biserici cu hramul Isvoru Tămăduirii; ele erau în trei părți opuse ale orașului, ca să fie în apropiere tuturor convalescenților care beau apă sfințită de la cesmelele lor, până când deveneau sănătoși“.

Un rol apotropaic l-au avut și icoanele care au fost denumite „făcătoare de minuni“ în urma unor evenimente mai puțin obișnuite, cum a fost cel consemnat de D. Pappazoglu³ în *Istoria fondării orașului București*, când icoana Maicii Domnului a fost găsită lăcrimând.

¹ Grigore Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștiului*, ediție princeps, 1899, p. 161.

² Dimitrie Pappazoglu, *Istoria fondării orașului București – capitala regatului român (de la anul 1330 până la 1850)*, București, 1892, p. 20.

³ *Idem*, p. 23.

Tot în această lucrare ⁴ se istorisește cum bolnavii „alergau la sfintele icoane făcătoare de minuni, le luau de la biserici și după ce se făceau masluri în casă, cu banii cerșiți în public, în odaia bolnavului le opreau un timp, puse pe un scaun între lumânări aprinse. (...) Astfel, mulți bolnavi se făceau sănătoși, iar în vremea convalescenței erau pomeniți în biserici la sfintele slujbe; aceste pomeniri se numeau miroasne și se făceau la 40 de zile sărindar“.

Și Ionescu-Gion ⁵ arată că în biserica Sărindar exista icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului, „la care orice creștin se închina cu adâncă evlavie“.

Când Domnul sau vreun boier mare erau bolnavi, se trimitea cea mai frumoasă trăsură ca s-o aducă la casa bolnavului: „egumenul Sărindarului se suia în trăsură cu icoana făcătoare de minuni, el o ținea aplecată pe piept și împrejurul-i în trăsură și pe jos, călugări cu mari făclii aprinse îl însoțiau“ ⁶.

Cu această ocazie se organiza o procesiune religioasă ad-hoc: „prin ulițele unde trecea, lumea se închina și făcea la mătăanii chiar în praful podului, urmând apoi trăsura; venia la închinăciune atâta lume, atâția bolnavi, încât adeseori se născuau neuzite scandaluri“ ⁷.

Completând spectrul religiozității populare și conferindu-i un aspect mai participativ, mai social, cultul moaștelor, al relicvelor, așa cum îl găsim descris de Alexandru Lapedatu în *O procesiune religioasă în București la 1765*, este un argument peremptoriu al lucrării. În timpul domnitorului Ștefan Racoviță are loc o epidemie de ciumă, în București mai ales. În acest scop este adus Sfântul Dimitrie Basarabov (devenit sfântul protector al Bucureștiului) de la mănăstirea Bistrița (din Vâlcea), împreună cu moaștele Sfântului Grigore, tot de la mănăstirea Bistrița.

După ce sfintele moaște sunt aduse la București în ziua de 1 Mai (Dumineca) se face o procesiune religioasă condusă de mitropolitul Țării Românești, episcopul Râmnicului și o mulțime de egumeni și preoți.

Hrisovul domnesc din 23 Mai 1765 descrie această procesiune: „văzând norodul îngrijat de năprasnica moarte a ciumei (...) domnitorul și înaltul cler (...) și cu toată mulțimea norodului au rădicat moaștele sfântului cu nespuse plânsuri și vărsări de lacrimi (mai ales partea femeiască, cea duioasă) și au pogorât în livade de s-au făcut o sfeștanie spre sfîntire (poate reprezenta un rit de fertilitate!). Iar după ce s-au sfârșit sfeștania am ridicat sfintele moaște și am plecat spre podișorul de peste Dâmbovița prin poarta din mijloc a Curții Domnești și am ieșit pe poartă din jos, mergând înainte mulțimea norodului și preoții, slovoslovind și stropind ulițele și norodul cu aghiasmă. Și am mers cu sfintele moaște pe ulița bărbierilor, pre ulița cea mare a șălarilor, pre la hanul lui Șerban Vodă, pre la hanul Stavropoleos și am ieșit la ulița Sfântul Ioan; de acolo pe pod la vale am intrat în Curtea Domnească pe poarta de sus și apoi iarăși prin poarta din mijloc, prin livade, până iarăși la Sfânta Mitropolie“.

Preluarea unor obiceiuri populare, frecvente în mediul rural și adaptate în spațiul urban bucureștean sunt descrise de Paul de Alep ⁸ care vizitează Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

⁴ *Idem*, p. 21.

⁵ Ionescu-Gion *op. cit.*, p. 248.

⁶ Alexandru Lapedatu, *O procesiune religioasă în București la 1765*, B.O.R., 1/1904, pp. 57–65.

⁷ *Idem*.

⁸ George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1990,

Astfel, în procesiunile religioase care se făceau în cele șase joi după Paști, în diferite părți ale orașului, „pentru ploaie și pentru recoltă îmbelșugată“, patriarhul Macarie, alături de Domn, a participat la toate.

Ele se făceau cu deosebit alai, iar meterhaneaua și cântăreții cântau diferite cântece adecvate procesiunii. „Atât la ducere, cât și la înoarcere, domnul mergea pe jos, iar învățătorul (patriarhul) nostru mereu la dreapta sa“.

Tot acest călător oriental ne descrie sfințirea Mitropoliei (construită de domnitorul Constantin Brâncoveanu), ocazie care conduce la desfășurarea unui ceremonial religios după slujba de târnosire când toate fețele bisericești efectuează un „pelerinaj“ în jurul sfântului locaș stropindu-l cu aghiasmă, înghionțiți de mulțimea de credincioși.

Sărbătorile ortodoxe ale diferiților sfinți reprezentau și ele un punct de plecare a procesiunilor religioase. Astfel, 21 Mai când sunt Sfinții Constantin și Elena, considerați patronii Țării Românești avea loc o ceremonie pe care o găsim descrisă de Dimitrie Pappazoglu⁹ în *Istoria fondării orașului București – capitala regatului roman* (de la anul 1330 până la 1850): „Vodă mergea cu mare alai și anunța slujba bisericească la Mitropolie“ iar după ce aceasta se încheia (...) „domnul dădea caftane (grade), ierta condamnații și scădea osândirile cele mari“¹⁰.

Valențele taumaturgice ale diverselor icoane, ale moaștelor și ale procesiunilor religioase erau completate de credința că anumite lăcașe de cult cu diverse hramuri de sfinți sunt la fel de vindecătoare.

Găsim în aceeași lucrare a lui D. Pappazoglu la pagina 66 un argument în acest sens: „în mănăstirea Sfântului Ioan Botezătorul, acest mare sfânt servea în capitală când nu era pomeneală de doctori, ca doctor tămăduitor al tuturor boalelor. Alerga lumea din București și din județ cu mare credință și depunea în genunchi rugăciunile lor făcând paraclise, sfeștanii și masle și se întorceau cu mir, anafura și aiasmă și cu câte un șiret pe care aveau înodate toate rugăciunile și evangheliile ce se țineau la aceste slujbe. Mirul îl puneau la căpătâiul bolnavului și pe urmă se afuma cu el; din anafură și aiasmă le dădeau să guste dimineața, iar găitanul cu nodurile îl atârnavu de gâtul bolnavului până la însănătoșire (...)“. Și toți preoții acestei biserici „tămăduiau de brâncă scriind pe umflătură cu cerneală sfânta cruce“¹¹.

Iată, așadar o altă reminiscență din religiozitatea populară, deoarece înscrisurile magice făceau parte din arsenalul terapeutic din mediile rurale.

Spiritele malefice, cauzatoare de boală pot fi scoase din părțile vătămate cu ajutorul „răvașelor de leac“, care se purtau la gât sau unse cu miere și aplicate pe locul dureros.

La pagina 67 în aceeași lucrare a lui Dimitrie Pappazoglu găsim o astfel de „rețetă magică“: „există o doctorie pentru a tămădui pe ofticoși cu broaște țestoase (...) pe care le hrănea numai cu dulceață de trandafiri, la un caz de oftică le tăia capetele și picioarele iar trunchiurile le fierbea și le inscripționa, dându-le apoi spre vindecare“.

Și Ionescu-Gion¹² în *Istoria Bucureștiului* menționa: „De friguri era scrisul cu litere arabe sau altfel, de însuși mâna popei, cu vorbe care nu însemnau nimic sau

⁹ Dimitrie Pappazoglu, *op. cit.*, p. 47.

¹⁰ *Idem*, p. 66.

¹¹ *Idem*, p. 67.

¹² Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 180.

însemnau atât de mult încât nimeni nu le pricepea“. Aceste cuvinte neînțelese (existente și în descântece) reprezintă formule magice cu puteri sporite, tocmai prin exotismul și ermetismul lor.

Studierea, așadar, a credințelor și practicilor religioase bucureștene ne conferă dreptul de a interpreta mai adânc rădăcinile sale, pe care, așa cum am încercat să arătăm, trebuie să le căutăm în mediul rural sau într-o ancestrală parte a istoriei când spațiul nu impunea definiții religioase.

Folk religiosity in Bucharest

The authoress aims at partially defining the spiritual side of urban – Bucharestan – life. The “folk religiosity” syntagm comprises those elements that differ from the norms of the official religion: saints’ cult and relics trade, processions, magic, folk medicine, woodoo and others. Numerous documets, dating from the XVIIIth–XIXth centuries mention different occult practices, wonders worked by icons, trade with magical inscripts and other „healing“ techniques.